

God, geesten en generaals.

Theologische verkenningen in Myanmar

R.Ruard Ganzevoort

Verschenen in *Theologisch Debat* 7(4), 2010, 40-43

Praktisch theoloog Ruard Ganzevoort verstuurt een theologische ansichtkaart uit Myanmar. De theologische reflectie over de verhouding tot het boeddhisme fascineert hem. Maar hoe kom je verder dan mooie woorden en waarom moet toch alles weer netjes conceptueel geordend worden?

Vier weken rondreizen en lesgeven in het voormalige Birma maakt me geen expert. Ik heb het gevoel dat ik nog maar net begin dit complexe en in veel opzichten verscholen land te ontdekken.

Myanmar is een probleeland, daar is bijna iedereen het over eens. De generaals denken dat ze een modelstaat leiden waar dankzij hun sterke en rechtvaardige leiding de onderlinge spanningen tussen bevolkingsgroepen zijn afgenomen. Ze laten niet na via de media duidelijk te maken dat hun regime de afgelopen 22 jaar heeft gezorgd voor nieuwe scholen, wegen, ziekenhuizen. Daar is ook wel iets van waar, maar de opbrengst is mager en de prijs voor de bevolking hoog. Bovendien zijn buiten het gebied waar de generaals zelf leven de wegen en voorzieningen nog altijd beroerd. Niet voor niets staat Myanmar zeer hoog genoteerd op de lijst van armste landen en op de Failed State Index. Armoede is waarschijnlijk het grootste probleem van het land, in directe samenhang met een bijna totaal ontbreken van een democratische rechtsorde. Goed, er is nu een grondwet die beter is dan niets, en er lijken verkiezingen te komen wat een voorzichtige hoop bij de mensen wakker roept. Maar democratie is nog zeer ver weg. En dat geldt ook voor een aanvaardbaar welvaartsniveau. Voorlopig moeten geschoolde arbeiders zien rond te komen van een paar dollar per dag, en zelfs een leraar verdient niet genoeg om de huur te betalen. Corruptie, kinderarbeid en bedelen zijn dan ook aan de orde van de dag, terwijl het regime de natuurlijke hulpbronnen verkwanselt aan China en India, om van de deviezen wapens te kopen. Wie contacten heeft in het leger kan alles voor elkaar krijgen. Wie dat niet heeft, kan maar beter onzichtbaar zijn.

Wie iets verder kijkt dan deze politiek-maatschappelijke problematiek, die ziet onmiddellijk de enorme etnische verscheidenheid. Myanmar, met een bevolking

van bijna zestig miljoen, heeft zo'n 135 verschillende etnische groepen met veelal een eigen taal of dialect. Twee derde van de bevolking behoort tot de Birmanen. De rest, afkomstig uit de vaak bergachtige grensstreken van het land, spreekt van huis uit geen Birmees en is ook in cultureel opzicht heel anders.

Religieus gezien zijn de Birmanen bijna allemaal boeddhist. De devotie speelt een grote rol in het land. Overal staan of verschijnen pagodes en tempels, kilo's bladgoud worden aangebracht op de stoepa's en de Boeddhabeelden, en de gelovigen brengen met grote regelmaat geld en offergaven. Heel opvallend in Myanmar is daarbij ook de rol van de Nats, geesten die in en rond de boeddhistische tempels worden vereerd. Terwijl men claimt een zuivere vorm van boeddhisme aan te hangen (Theravada), zijn deze mythische vooroudergeesten redelijk probleemloos geïntegreerd. De andere etnische groepen zijn traditioneel meestal animist. In de afgelopen twee eeuwen heeft de zending veel stammen bereikt. Vooral onder de Chin in het westen, de Kachin in het noordoosten en de helft van de Kayin-stammen in het oosten zijn veel mensen christen geworden. Inmiddels zijn deze kerken volledig zelfstandig; In de jaren zestig werden alle westerlingen het land uit gezet met als gevolg dat ook de kerken in een klap helemaal voor zichzelf moesten zorgen. Ze zijn tot op de dag van vandaag zeer actief in zending, met name onder de stammen in de grensstreken. En ze hebben een groot aantal Bijbelscholen en theologische opleidingen opgericht, alleen in de hoofdstad Yangon al meer dan honderd (zij het van wisselend niveau).

Een van de grote problemen voor de kerken is de enorme verbrokkeling en de daarbij behorende rivaliteit. Kerkscheuringen zijn een terugkerend thema en de oorzaak heeft vaak te maken met taal, etniciteit en dergelijke. De meeste kerken en hun theologische opleidingen bedienen één stam of groep of taalgebied en het lukt ze maar niet om daar boven uit te stijgen. Op een conferentie over Unity and Mission van de Myanmar Council of Churches die ik kon bijwonen, werden mooie dingen gezegd over de noodzaak van eenheid, maar verder dan mooie woorden kwam men niet. Een echte (sociaal-maatschappelijke) analyse van de verdeeldheid ben ik niet tegengekomen, en de oecumenische bereidheid is soms aan de magere kant.

Ondertussen zijn er wel heel wat theologen die nadenken over de dialoog met het boeddhisme. Dat is deels ingegeven door de ervaring dat het maar nauwelijks lukt om effectief zending te bedrijven onder boeddhisten. Er zijn natuurlijk wel bekeerlingen, maar dat is mondjesmaat en omgekeerd weten boeddhistische zendelingen ook christenen te bekeren tot het boeddhisme. Die laatste hebben het voordeel dat de overheid hen steunt. Zo worden er boeddhistische monniken door het regime gefinancierd om in christelijke gebieden een pagode te bouwen en onderwijs te geven.

Op het gebied van de theologische reflectie in Myanmar verwijs ik naar een boek van Ngun Ling, dat onlangs in een herdruk verscheen.¹ Ngun Ling gaat uitgebreid in op de dialoog met het boeddhisme. Hij ziet het probleem met name in het gegeven dat de christelijke boodschap met concepten werkt die voor de

boeddhistische mind set onbegrijpelijk zijn: het bestaan van een God, de mogelijkheid van persoonlijk contact in het gebed, het idee van zonde en verzoening, en het idee van de verlossing van een persoonlijk zelf. Al die ideeën staan ver af van het boeddhistische denken, en Ngun Ling stelt voor om op zoek te gaan naar een vorm van christendom die beter aansluit bij het boeddhistische denken.

Ik vind dat sympathiek, maar ik vraag me oprecht af of het wezenlijke probleem op dit conceptuele vlak ligt. In mijn waarneming is de grootste belemmering er een van identity politics. Christendom wordt door het regime en door de Birmaanse meerderheid geduid als een overblijfsel van het Britse kolonialisme en daarmee als een vreemde en potentieel staatsgevaarlijke indringer. Voor de gemarginaliseerde stammen in de grensgebieden is het een expressie van hun eigenheid, hun anders-zijn. Bekering is dan ook voor deze etnische groepen vaak een stap van empowerment en modernisering en helpt hen in het opbouwen van een eigen etnische trots tegenover de dominante boeddhistische Birmanen. Voor die Birmanen daarentegen is bekering tot het Christendom een daad van zelf-marginalisering. Het betekent toetreden tot een dubbele minderheid: onder de Birmanen worden ze lid van de kleine minderheid van christenen, onder de christenen worden ze deel van de kleine groep Birmanen. Zo is het uit sociaal-maatschappelijk-politieke overwegingen volstrekt onaantrekkelijk voor de Birmaanse boeddhist om christen te worden, terwijl het voor de andere etnische groepen wel aantrekkelijk kan zijn.

Een tweede aspect ligt volgens mij evenmin op het conceptuele vlak. Hoe meer ik rondkijk, waarneem, luister naar verhalen, hoe meer ik denk dat het boeddhisme vooral een ander esthetisch register volgt. Natuurlijk zijn er concepten en 'theologieën', maar voor de gemiddelde gelovige spelen die een ondergeschikte rol (dat is denk ik ook zo in het christendom). Belangrijker dan dat zijn de verhalen, maar nog belangrijker is de fysieke en zintuiglijke dimensie. Als de bus langs de Shwedagon-pagode rijdt, een van de belangrijkste heiligdommen in de hoofdstad, dan vouwen alle reizigers de handen in verering. In de pagodes gaan de schoenen uit. En vervolgens draait alles om de zintuigen. De geluiden van de gongs, de reciterende monniken en de belletjes op de hti bovenop de stoepa, de geuren van bloemen en wierook, de aanblik van goed, spiegelglas, kleur, het aanraken en wassen van de Boeddhabeelden, het knielen en buigen, het neerzetten van bloemen en fruit voor de Nats, het heeft allemaal weinig te maken met het cerebrale van een conceptuele theologie en raakt een ander esthetisch register. Daar kan de kerk niet zoveel tegenoverstellen, want in de kerk zijn we vaak nogal beperkt tot het woord en het oor. Bovendien hebben we dat (zeker in het protestantisme) vooral in de tijd georganiseerd: op bepaalde tijdstippen komt de gemeenschap samen om collectief een religieus proces door te maken met woorden, zang (vol woorden) en weinig beweging. In de boeddhistische tempel is het heilige juist ruimtelijk georganiseerd en kan de gelovige in die ruimte rondgaan om – te midden van het collectief – de eigen ervaring vorm te geven.

En of het nu conceptueel klopt of niet, ze bidden tot Boeddha of tot de Nats en verbinden hun verlangen en levenservaring met het heilige. Misschien is dat ook wel de kern, dat religie ook vooral een expressie is van die levenservaring. Op een aantal plaatsen is het in elk geval evident dat Boeddhaveelden primair gemoedsexpressie zijn. Zo is er in Bagan een bijzondere tempel met drie Boeddhaveelden die eigenlijk te groot zijn voor de kamer waar ze in staan en zo gestalte geven aan het gevoel van gevangenschap van de maker, koning Manuha (1059).

Als ik mijn ervaringen in het land verbindt met het boek van Ngun Ling, dan vind ik vooral dat zijn boek te schematisch en te conceptueel is. Christendom en boeddhisme zijn geen scherp gedefinieerde systemen, maar levende tradities waarbinnen veel meer gebeurt. Ook het christendom heeft post-theïstische stromingen en zoets als een negatieve theologie, en ook het boeddhisme kent gebeden, geesten, een hel, en wat dies meer zij. De werkelijkheid van religie is, zeker in een land als Myanmar, complexer en rijker dan volgens het boekje kan. Maar misschien hebben zowel de generaals als de theologen te veel een drang tot uniformeren om dat te kunnen waarderen...

¹ Samuel Ngun Ling, *Communicating Christ in Myanmar. Issues, interactions and perspectives*, Judson Research Center, Myanmar Institute of Theology, Yangon 2010 (2nd revised edition), limited circulation.